

REFERÁTUMOK

A British Library Kölcsönzési Részlegének első 10 éve

A British Library 1973. évi megalakulásakor a Kölcsönzési Részleget két, már meglevő könyvtár összevonásával hozták létre: az egyik az Országos Központi Könyvtár (National Central Library, NCL) Londonban, a másik az Országos Tudományos és Műszaki Kölcsönző Könyvtár (National Lending Library for Science and Technology, NLLST) volt Boston Spa-ban.

Az 1961-ben alapított NCL főként mint „kapcsoló központ” működött, mintegy 400 könyvtár állományáról tartott fenn központi katalógust, s a kéréseket a megfelelő könyvtárhoz irányította. Fennállásának csak utolsó éveiben volt lehetősége saját állomány kialakítására: kormánypublikációkat, valamint angol nyelvű humán és társadalomtudományi munkákat gyűjtött. Felhasználói elsősorban az egyetemi és közművelődési könyvtárak voltak.

Az NLLST 1962-ben nyílt meg, célja mindig is saját tudományos és műszaki szakirodalmi állományának kölcsönzése volt. Gyűjtőkora 1967-ben a társadalomtudományi, majd 1972-ben valamennyi tárgykör időszaki kiadványaival bővült. Felhasználói elsősorban az ipari, a kormányzati és az egyetemi könyvtárak voltak.

A két könyvtár állománya és szolgáltatásai kiegészítették egymást, így integrálásuk olyan szervezetet hozott létre – a Kölcsönzési Részleget –, amely betölthette az országos könyvtárközi kölcsönzési központ szerepét. Gondot okozott azonban az állományok egybeolvasztása egy új épületben, egy egységes rendszer kialakítása, a központi katalógusok használatának és más könyvtárak erőforrásainak beépítése a Boston Spa-i rendszerbe, továbbá a két könyvtár gyarapítási programjának és a másolatszolgáltatásnak a bővítése.

Elhelyezkedés

Az NLLST által 1972-ig használt épületek eredetileg raktári épületek voltak. A könyvtár céljára tervezett épület felépítése 1971-ben kezdődött. Az építkezés első szakasza 1972-ben fejeződött be. Már a befejezés előtt ismertté vált, hogy az NCL Boston Spa-ba fog költözni, így az építkezés második szakasza 1972 januárjában megkezdődött, és 1973 júniusában, az NCL állományának Boston Spa-ba költözése idejére befejeződött.

A Kölcsönzési Részleg tevékenységének folyamatos bővülése miatt várható volt, hogy 1977 közepére a meglevő épületek megtelnek. Az épület harmadik szak-

szának tervezéséhez csak 1975 márciusában – lényeges késéssel – kaptak engedélyt. Az építési munka a tervezettnél hosszabb időt vett igénybe: csak 1980 áprilisában készült el. 1980. áprilistól szeptemberig átköltöztették az állományt. (A költözés alatt az egyes tételek legfeljebb 24 óráig nem voltak hozzáférhetőek.)

Az állomány gyarapodása olyan mértékű volt, hogy már a harmadik épületszakasz hivatalos megnyitása előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy az 1980-as évek közepén további raktározási helyre lesz szükség. Éppen ezért tervek készültek a könyvtár területén levő két idegen raktáregyület átalakítására. 1983-ban kezdődött a részletes tervezési munka, azzal a szándékkal, hogy 1985 közepére az egyik épület elkészül.

Kölcsönzés és másolatszolgáltatás

A British Library Kölcsönzési Részlegének fő feladata a kölcsönzés és másolatszolgáltatás. Csaknem valamennyi egyéb tevékenysége ezt a célt szolgálja. A szolgáltatás igénylése egy előre fizetendő, háromrészes kérelmlapon történik, amelyen a kölcsönzéshez szükséges adatokat a felhasználó a Részleg számára legelőnyösebb formában adja meg. A szolgáltatásban az évek során változás a feltételekben és az árban következett be. A Kölcsönzési Részleg megalakulásakor az NCL és az NLLST egymástól eltérő kölcsönzési formanyomtatványait egy új váltotta fel, amelyet az állományból való kölcsönzés céljára, illetve más könyvtárak részére terveztek, arra az esetre, ha a kért tétel nincs meg a Kölcsönzési Részleg állományában. A formanyomtatványokat 50 db-os tömbök formájában árusították, minden egyes nyomtatvánnyal egyetlen tételt lehetett kölcsönözni, vagy arról fénymásolatot készíteni 20 oldal, majd 1979-től 30 oldal terjedelemben. További másolati oldalakért 5 oldal másolatára, illetve 1975. novemberétől 10 oldal másolatára jogosító kuponokat kell vásárolni. A felhasználók nemcsak postán, hanem telexen is feladhatták kérésüket, amelyekről – a telex-lyukszalag alapján – Flexowriter gépekkel készült a kérelmyomtatvány. Ezeket a gépeket 1975-ben felváltotta egy digitális PDP 11-es miniszámítógép, ez kezeli a telexen beérkező kéréseket.

A kölcsönzött tételeket és a fénymásolatokat általában postán továbbították, de az emelkedő postai költségek, valamint a postai szolgáltatás megbízhatóságának csökkenése miatt számos regionális könyvtár alternatíva-

ként a közúti szállítás lehetőségét kezdte tanulmányozni. A British Library 1975 elején adott megbízást könyvtárközi kölcsönzés célját szolgáló országos szállítási rendszer lehetőségének tanulmányozására. Erről 1976 februárjában jelentést tettek közzé, amely kedvezőnek ítélte a közúti szállítási rendszer kialakítását, ezért 1976–1977-ben kísérletképpen bevezették az Észak-Nyugati Régióban és Londoban. A kísérlet sikeres volt, ezért először itt, a kísérleti területeken, majd sok más régióban bevezették a rendszert. A régiók közötti szállítás 1981 márciusában kezdődött. A Kölcsönzési Részleg ma már az összes kölcsönzött tétel felét – évente 900 ezer tételt – e rendszerekben továbbítja, s a postai költségekhez képest jelentős megtakarítást ér el, hasonlóan a többi könyvtárhoz.

A kölcsönzési és másolatszolgáltatás kisebb módosítással jelenleg is fennáll. 1981-ben indult a telefonos összeköttetési rendszer, amelyet később ARTTel-nek (Automated Request Transmission by Telephone = a kéréseket telefon útján automatikusan továbbító rendszer) neveztek el. Alkalmas terminálokkal a könyvtárak a kéréseket telefonon továbbíthatják a Kölcsönzési Részleg miniszámítógépeihez. 1982-től pedig már a telefonon továbbított igen sürgős kérések teljesítésére külön szolgáltatást is fenntartanak.

A Kölcsönzési Részleg több mint tízéves fennállása alatt jelentősen nőtt a könyvtárközi kölcsönzések iránti igény, amely az első hét évben erőteljes növekedést, majd hanyatlást, az 1982/83-as pénzügyi évben pedig kiegyenlítődést mutat. 1973/74 és 1982/83 között a növekedés 40%-os volt.

Nemzetközi szolgáltatások

A Kölcsönzési Részleg külföldre is nyújt másolatszolgáltatást, amelyért előre vásárolt, a kériólapoz mellékelt kuponokkal lehet fizetni. A kölcsönzéshez előre fizetendő nemzetközi kölcsönzési formanyomtatványt vezettek be. Ezt csak nemzeti könyvtárak és jóváhagyott könyvtárközi kölcsönzési központok vehetik igénybe.

A nemzetközi fénymásolási szolgáltatás iránti kereslet a Részleg fennállásának első 8 évében gyorsabban növekedett, mint a hazai kereslet, s az 1980/81-ben mutatózó visszaesés óta ismét növekszik, miközben a hazai kereslet csökken. 1982/83-ban a nemzetközi fénymásolás iránti kereslet elérte az addig legmagasabb százalékot – 1973/74-hez képest 227%-ot –, ami 557 ezer tételt jelentett.

1975-ben DOCLINE néven kísérleti rendszert vezettek be, amelynek segítségével az USA Országos Orvostudományi Könyvtára (National Library of Medicine, NLM) számítógépes fájlban raktározta el a kéréseket, ezeket a Kölcsönzési Részleg alkalmas időben lekérdezte, és a válaszokat az NLM-fájlba, megküldte. Hasonló

összeköttetés létesült később a Chicagói Tudományos Könyvtári Központ (Centre for Research Libraries) és a gothenburgi Chalmers Műszaki Egyetem Könyvtára (Chalmers University of Technology Library) között.

1979 januárjában indították az *Automatikus Dokumentumkérő Szolgálatot* a BLAISE hálózatra építve. Igénybevétele csekély volt, főként azért, mert az Egyesült Királyságban a meglévő kölcsönzési rendszerek, különösen azok, amelyek a telexen való rendelést is lehetővé tették, megfelelőek voltak. Jelentős igénybevétel könyvelhetek el azonban a külföldi felhasználóknak létrehozott szolgáltatások, mint pl. az, amelyet 1981 augusztusában az ORBIT Maildrop-on keresztül valósítottak meg az SCD-adatbázisok felhasználóinak, illetve, melyet 1982 februárjában a DIALORDER-en keresztül a DIALOG-adatbázisok felhasználóinak.

1982-ben a Tudományos Referenz Könyvtárral (Science Reference Library) együttműködésben a Kölcsönzési Részleg *Információ- és Dokumentumellátó Szolgáltatást* indított – főként a harmadik világ országaira gondolva –, amelynek keretében a Tudományos Referenz Könyvtár vagy a Kölcsönzési Részleg keresi ki a kívánt tételeket számítógépes adatbázisból, fénymásolatukat pedig a Kölcsönzési Részleg állományából szolgáltatják.

Nemzetközi együttműködés

Az IFLA 1974. évi Washingtonban tartott kongresszusán javasolták, hogy az IFLA Nemzetközi Kölcsönzési Hivatalát Boston Spa-ban létesítsék. A javaslatot 1975 februárjában az IFLA Végrehajtó Bizottsága jóváhagyta. A Hivatalt azzal a céllal hozták létre, hogy a nemzetközi kölcsönzési és fénymásolási szolgáltatásokat koordinálja és elősegítse. A Hivatal vezetésével a Kölcsönzési Részleg főigazgatóját bízták meg, aki akkor az IFLA nemzetközi kölcsönzéssel foglalkozó bizottságának a titkára is volt.

A Hivatal tevékenysége az alábbiakat öleli fel: útmutató összeállítása és naprakészen tartása a nemzetközi kölcsönzési és fénymásolási szolgáltatóközpontokról (Brief Guide to Centres of International Lending and Photocopying);

az IFLA nemzetközi kölcsönzési formanyomtatványainak tervezése és előállítása;

statisztikai adatok gyűjtése a nemzetközi kölcsönzésre vonatkozóan;

a kölcsönzésre és az ellátásra vonatkozó szakirodalom folyamatos áttekintése.

1976-ban a Kölcsönzési Részleg munkaértekezletet szervezett a *konferenciákra vonatkozó információkról*. Az értekezletet követő viták felkeltették az érdeklődést a kereskedelem nem megvásárolható dokumentumok, az ún. „szürke irodalom” iránt, amelyről 1978-ban konferenciát rendeztek, majd 1981-ben létrehozták az

európai szürke irodalom információs rendszerét (System for Information on Grey Literature in Europe, SIGLE). A Kölcsönzési Részleg a SIGLE egyik fő input-szolgáltatója.

Katalógusok

Monográfiák

A Kölcsönzési Részleg 1973-ban vette át az NCL-től a központi könyvkatalógust (UCB = Union Catalogue of Books). Az UCB formáját tekintve napjainkig nem változott, azonban 1980-ra már a különböző könyvtári testületek és maga a Kölcsönzési Részleg is számításba vette a jövőre vonatkozóan azt a könyvtárközi kölcsönzést is érintő irányzatot, hogy a könyvtárak mindinkább gépesítik beszerzési és katalógizálási eljárásaikat.

A gépesítés kapcsán felmerült lehetőségek és problémák, továbbá az UCB és más központi katalógusok jövőjének kérdése az Egyesült Királyságban arra készítette a British Library-t, hogy 1981-ben egy ezzel foglalkozó eseti munkacsoportot alakítson. A munkacsoport 1982-ben tett javaslatára a Kölcsönzési Részleg kidolgozta a MARS rendszer terveit (Monograph Acquisition and Record System = Monográfiák Beszerzési és Nyilvántartási Rendszere), amelynek célja a válogatás, a rendelés, a gyarapítás, a nyilvántartás megkönnyítése és a belső online kérések ellenőrzése volt. 1983 végén a rendszert üzembe helyezték, és előállították az első géppel olvasható katalógusokat.

Időszaki kiadványok

Éveken át az időszaki kiadványok mérvadó központi katalógusa a Brit Központi Periodika-Katalógus (British Union Catalogue of Periodicals, BUCOP) volt, melyet először az NCL, majd a British Library Bibliográfiai Szolgáltatási Részlege adott ki. 1981 júniusában a Bibliográfiai Szolgáltatási Részleg új bibliográfiai szolgáltatást indított *Serials in the British Library* (Időszaki kiadványok a British Library-ben) címmel, hogy a könyvtárakat tájékoztassa az új beszerzésekről, és segítse gyarapítási és katalógizálási feladataikat. A kiadvány negyedévenként jelenik meg, teljes bibliográfiai leírását adja a British Library és más jelentősebb könyvtárak beszerzéseinek.

A Kölcsönzési Részleg időszaki kiadványairól és a *Serials in the British Library* c. kiadványban megjelent új címekről két másik kiadványban is tájékoztatnak. Az egyik a *Current Serials Received* (Beérkezett Kurrens Időszaki kiadványok), amely éves megjelenésű és a Részleghez beérkező valamennyi kurrens címet felsorolja, a másik pedig a KIST (Keyword Index to Serial Titles = Kulcsszójegyzék az Időszaki kiadványokhoz), ez 1980 januárjában indult mikrofilmlapon, negyedévenként adják ki.

Egyéb katalógusok

A jelenlegi katalógusok és indexek egybeolvasztása igen lassú volt, az NLLST és az NCL adatok sokféle formája és tartalma miatt. Jelentős eredmény volt a Kölcsönzési Részleg orosz nyelvű könyvbeszerzéseinek fölvétele a Szláv Központi Katalógusba 1982 januárjától kezdődően, valamint az új konferencia-index, az *Index of Conference Proceedings Received*. Ez utóbbi évente kumulál, s a 10 éves és 5 éves kumuláció is megjelent. 1982-ben a 18 éves kumulációt mikrofilmlapon bocsátották ki. 1981-ben az egész fájlt – mintegy 140 ezer rekordot tartalmaz – online elérhetővé tették a BLAISE hálózatban.

A *Translation Index* (Fordítások Jegyzéke) útmutatást ad a Részleg állományában levő fordításokról; több mint 480 ezer címet tartalmaz.

Kapcsolatok más könyvtárakkal

A Kölcsönzési Részleg röviddel megalakulása után megegyezett a nagy és jelentős állománnyal rendelkező könyvtárakkal, hogy azok a Részleg állományának támogatására „kiegészítő” gyűjteményként fognak szolgálni. A Részleg a kéréseket közvetlenül ezekhez a könyvtárakhoz továbbította, s minden teljesített kérés után egyezményes összeget fizetett. A legfőbb „kiegészítő” gyűjtemények letéti könyvtárak voltak, továbbá a főbb tudományágak területén működő nagy könyvtárak (Royal Society of Medicine, Science Museum Library). A rendszer beindulásakor 15 könyvtárat jelöltek ki erre a feladatra.

1970–1974 között a regionális könyvtári rendszerek ISBN jegyzéket kezdtek el összeállítani a tagkönyvtárak állományáról. A jegyzékeket a British Library Bibliográfiai Szolgáltatási Részlege állította elő mikroformában. 1977-ben a Kölcsönzési Részleg egyesített ISBN jegyzéket állított elő, amely valamennyi régió állományát tartalmazta. A jegyzéket kéthavonta adják ki, 1982 végén 1,28 millió tételt tartalmazott.

A Kölcsönzési Részleg és a régiók közötti párhuzamos erőfeszítések elkerülése érdekében mindegyiknek bizonyos típusú anyagok szolgáltatására kell koncentrálnia. Az időszaki kiadványok, a kutatási jelentések, a konferencia-közlemények, a hivatalos kiadványok tekintetében a Kölcsönzési Részleg lenne fő forrás, úgyszintén az idegennyelvű vagy régebbi angol nyelvű monográfiák tekintetében.

A Kölcsönzési Részleg képviselteti magát a Könyvtárszövetség, az ASLIB, a SCUNL és más országos testületek különféle helyi, országos és nemzetközi bizottságaiban és csoportjaiban. Konferenciákat, gyűléseket látogat, szemináriumokat vezet a felhasználóknak, látogatja a „kiegészítő” és felhasználó könyvtárakat. Ez

utóbbi tekintetében a könyvtár fenntart egy tapasztalt, középvezetőkől álló csoportot, amelynek tagjai bármikor rendelkezésére állnak a könyvtáraknak, információt nyújtva a Részleg szolgáltatásairól.

A Kölcsönzési Részleg olvasótermet tart fenn a nagyközönség számára, amelyben többek között lehetőség van online keresésre számos adatbázisból. Az olvasóteremnek évente több mint 3000 olvasója van.

Szerzeményezés

Megalakulása idején a British Library Kölcsönzési Részlege időszaki kiadványokat gyűjtött valamennyi tárgykörben és minden országból. Gyűjtötte továbbá az angol nyelvű „értékes” monográfiákat minden tárgykörben, továbbá az idegen nyelvű monográfiákat igény szerint (az orosz nyelvű műszaki–tudományos monográfiákat átfogóan), a kutatási jelentéseket, a fordításokat, a konferenciák anyagait, kormány szervezetek és nemzetközi szervezetek kiadványait, doktori disszertációkat néhány angol egyetemről, és az University Microfilms által kiadott (főleg USA-beli) disszertációkat. Az alapkategóriák ma is változatlanok, kivéve, hogy 1974-től zenei partitúrákat is gyűjt.

Az időszaki kiadványok száma 1981/82-ig erőteljesen növekedett, majd némileg csökkent, részben amiatt, hogy egyes folyóiratelőfizetéseket töröltek. A többi kategória előfizetése szintén növekedett az évek folyamán, különösen a brit doktori disszertációké. Az időszaki kiadványok beszerzési nyilvántartása eredetileg lyukkártyás rendszerben történt. 1975-től új rendszert fejlesztettek ki, ebben egy terminálon keresztül lehetett a külső számítógépet használni. 1980-ban pedig áttértek a házon belüli, gépesített online rendszerre. Az előzetes monográfia-rendelések kezelésére géppel olvasható ISBN fájltartanak fenn 1975 óta.

Ajándék, csere

A Kölcsönzési Részleg megalapításakor az NCL-nek a Brit Országos Könyvtárközpontként végzett tevékenysége és az NLLST adományokkal foglalkozó szekciója összevonásával alakult meg az Ajándék és Csere Szekció (Gift and Exchange Section, GES).

1973 óta visszatérő problémát jelent a nagytömegű anyag osztályozása és tárolása. Az anyagot behasonlítják az állománnyal, s a nem kívánt tételeket más brit könyvtáraknak, majd végső soron külföldi könyvtáraknak ajánlják fel.

1976-ban adták ki az Atkinson-jelentést, amely az egyetemi könyvtárak ellátásával foglalkozott. Ez javasolta, hogy a jövőben a könyvtárak a korábbinál több anyagot vonjanak ki állományukból, s hogy ennek

fogadására országos szinten a Kölcsönzési Részleg a legalkalmasabb. A Részleg a felajánlott anyag fogadására, továbbá az ajándékkal és cserékkel kapcsolatos tevékenységéhez raktárépületet bérelt, amely 1981-ig, az új épület elkészültéig szolgált az ajándék és cseretevékenység bázisaként. A munkaerő létszámának korlátozása miatt 1981-ben felfüggesztették a nemzetközi csere-jegyzékeket, s a brit jegyzékeket körözték az Egyesült Királyságban, valamint külföldön. 1982 júniusától a jegyzékekért térítést számítanak fel.

Fordítási szolgáltatás

Az NLLST számos orosz tudományos és műszaki folyóirat teljes (cover-to-cover) fordításának kiadását támogatta, és eseti, térítésmentes fordítási szolgáltatást is fenntartott egyedi folyóiratcikkekre, orosz és más szláv nyelvekről, valamint keleti nyelvekről. A Kölcsönzési Részleg megalakulásakor e tevékenységek folytatódtak. 1973-ban a Szovjetunió csatlakozott az Egyetemes Szerzői Jogi Konvencióhoz, s a Kölcsönzési Részleg tárgyalások útján 17 folyóiraatra nyert fordítási jogot. 1975 januárjától az egyedi fordítási szolgáltatásért térítést számítottak fel. 1977-ben ezt a fordítási szolgáltatást kiterjesztették valamennyi nyelvre, a francia, a spanyol, az olasz és a német kivételével.

1978-ban az egyedi fordítási szolgáltatás díját felemelték, hogy fedezni tudják a fordító és fordítást feldolgozó személyzet munkadíjának kétharmad részét. A magasabb árak miatt jelentősen visszaesett a fordítások iránti kereslet, ezért 1981 végén ezt a szolgáltatást megszüntették.

Tanfolyamok, szemináriumok

Az NLLST számos tanfolyamot vezetett egyetemi és műszaki könyvtárak, oktatók és kutatók, közművelődési könyvtárak számára, a tudományos és műszaki irodalomról, később a társadalomtudományi irodalomról. Szerveztek tanfolyamokat az NLLST munkájának ismertetésére. E tanfolyamokat a Kölcsönzési Részleg is fenntartotta, és bevonta a British Library más részeinek személyzetét is az oktatásba. 1974-ben a humán tudományos irodalomról nyitottak meg tanfolyamot a Yorki Egyetem Könyvtárával együtt. 1978-ban sikeres volt egy, a külföldi könyvtárak részére tartott tanfolyam, de 1979-ben már – a szükséges erőforrások hiányában – megszüntették.

1975-től kezdve szerveznek tanfolyamokat és szemináriumokat a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó szakemberek részére a Kölcsönzési Részleg forrásairól és szolgáltatásairól. Ezek iránt egyre nagyobb az érdeklődés.

Az említetteken kívül a MEDLARS részleg mindig tartott tanfolyamokat (az utóbbi időben a BLAISE-zel közösen) a MEDLARS szolgáltatásról.

MEDLARS

Az NLLST 1966-tól, az Egyesült Királyság MEDLARS szolgáltatásának (UK MEDLARS Service) tervezési szakaszától kezdődően részt vett a MEDLARS rendszerben (Medical Literature Analysis and Retrieval System of the National Library of Medicine = az amerikai Országos Orvostudományi Könyvtár Orvosi Irodalmat Elemző és Visszakereső Rendszere). Az NLLST adatokat szolgáltatott a brit orvosi folyóiratok indexelésével.

Ezt a feladatot jelenleg a Kölcsönzési Részleg látja el. 1973-ban az UK MEDLARS Service-t a Kölcsönzési Részleg nyújtotta, a MEDLARS mágnesszalagok futtatásával. 1974 októberében bevezették a MEDLARS II-t, online összeköttetéssel a MEDLINE-on keresztül a National Library of Medicine (NLM) számítógépéhez. 1977 áprilisában indult a BLAISE, s a MEDLINE szolgáltatás hozzáférhetővé vált a BLAISE hálózatban is. 1982 júliusában jelentették be a BLAISE-LINK programot, amelynek révén a MEDLINE szolgáltatás közvetlenül az NML számítógépéről vált elérhetővé.

Kiadványok

A Kölcsönzési Részleg kiadványait 1975-ben a *BLL Review* januári száma sorolta fel, a legtöbb azóta is folyamatosan megjelenik. A teljes (cover-to-cover) fordítások a Részleg publikációs tevékenységének pénzügyileg a legnagyobb részét teszik ki. Számos kiadvány a Részleg indexelő tevékenységének a mellékterméke, ilyen pl. a *Current Serials Received*, a *KIST*, az *Index of Conference Proceedings Received* és a *British Reports, Translations and Theses*. Ez utóbbi különösen az országos bibliográfiai számbavétel szempontjából jelentős, kiegészíti a Bibliográfiai Szolgáltatási Részleg fő kiadványait. A Részleg kurrens bibliográfiai kiadványait az 1982. évi *Interlending Review* írta le.

Egyéb kiadványok: *Interlending and Document Supply*, *Research in British Universities, Polytechnics and Colleges*.

Különböző útmutatók is megjelennek a Részleg szolgáltatásairól. Saját kiadványai mellett a Részleg 1975-től az NLM kiadványait és a British Library többi részlegének kiadványait is terjeszti az Egyesült Királyságban. 1973 óta a fő irányzat az, hogy a kiadási költségek minél nagyobb mértékben megtérüljenek.

Kutatás és management információ

A Kölcsönzési Részlegben a kutatás mindig is alkalmazott kutatást jelentett, amely a Részleg rendszereire, szolgáltatására, működésére, a felhasználókra és igényeikre vonatkozó adatok feltárására irányult. A munka javarésze, amely a kicsi kutató szekcióban folyik, adatgyűjtésből és -feldolgozásból áll. Ez utóbbi keretében meghatározott időközönként vizsgálják a szolgáltatás gyorsaságát, a kérések teljesítési arányát, a „kiegészítő könyvtárak” működését, a postai szolgáltatások gyorsaságát. Vizsgálják továbbá esetenként a szállítási rendszereket és a kéréstomatványok Részlegben belüli áramlását, a Részleg irányítását. Az állománnyal kapcsolatban ugyancsak esetenként tanulmányozzák a különböző kategóriáknak az igénybevételi gyakoriságát, az állomány növekedését, a monográfiák raktározási módjait, a mikrofilmzés gazdasági vonatkozásait, a különféle típusú anyagok árát.

Érdeklődésre tarthatnak számot a *kívülről szervezettek részére készített tanulmányok*. Ezeket általában publikálják is. Példa erre az a tanulmány, melyet az időszaki kiadványok igénybevételének formáiról készítettek a SINFODOK (Swedish Council for Scientific Information and Documentation) részére 1975-ben. Hasonló tanulmány készült 1980-ban az Elsevier Science Publishers részére, ez a Részleg külföldre történő kölcsönzéseit vizsgálta.

A kutatási szekció a keresletről, a teljesítés arányáról stb. napi statisztikai adatokat is gyűjt, továbbá költségkalkulációt készít.

Általános következtetések

A Kölcsönzési Részleg fennállásának 10 éve alatt igyekezett szolgáltatásait, rendszereit és állományát fejleszteni. Bár a saját állományból történő teljesítés csak 3%-kal nőtt, ez annak a következménye, hogy az állomány és a szolgáltatások bővülése „problémásabb” kérések beküldésére ösztönözte a felhasználókat.

A Részleg igyekezett elérni a költségek fokozatos megtérülését. 1973/74-ben a teljes költségek 24%-a térült meg, 1982/83-ban 50%-a. A kiadványok és a nemzetközi másolatszolgáltatás a közvetlen költségeknél lényegesen nagyobb bevételt hoz. Az Egyesült Királyságban nyújtott kölcsönzés és másolatszolgáltatás közvetlen költségei megtérülnek, az ajándék és csere szolgáltatást pedig legújabbban szervezték át úgy, hogy költségeinek javarésze megtérüljön.

Csökkentették, illetve ésszerűsítették a disszertációk és az időszaki kiadványok beszerzését.

A Kölcsönzési Részleg növekvő mértékben vesz részt a nemzetközi ügyekben az IFLA, az Európai Közösség munkájában történő bekapcsolódás révén és a különböző

országokkal fenntartott közvetlen kapcsolatok útján.

A Részleg erőfeszítései változatlanul arra irányulnak, hogy lépést tartson a fejlődéssel, különösen az automatizálás és az elektronikus publikálás terén. Az ADONIS projektben érdekelt kiadókkal fennálló kapcsolat révén elsőközöböl értesül az elektronikus adatátvitel és tárolás új lehetőségeiről.

Valamennyi könyvtártípus, de különösen a tudományos és műszaki könyvtárak tapasztalhattak növekvő nyomást költségvetésükön az elmúlt néhány évben. Többségük megpróbálta fokozni a könyvtárközi kölcsönzést, így a Kölcsönzési Részleg állománya és szolgáltatásai nyilvánvalóan lényeges elemévé váltak beszerzési terveiknek. Különösen megnyugató volt az a felfedezés, hogy az elmúlt két évben az egyetemi könyvtárak által törölt mintegy 8 ezer időszakos kiadvány cím közül a Kölcsönzési Részleg csaknem mindegyiket előfizette.

Az árak kétségkívül igen jelentős szempontot képviselnek, egy 1981-ben elvégzett tanulmány szerint azonban a Részlegtől beszerzett tételek teljes költsége lényegesen alatta marad az egyéb csatornák útján beszerzett tételek költségeinek.

/BARR, K. P.: The British Library Lending Division: The first ten years = Interlending and Document Supply, 11. köt. 3. sz. 1983. p. 79–92./

(Fazekas Zsuzsa)

A könyvtárközi szolgáltatások költségei

Az utóbbi időben a könyvtárak egyre szigorúbban vizsgálják kiadásaikat és költségvetésüket, de Nagy-Britanniában a könyvtárközi kiadásokat sokáig nem tartották nagyítólencse alá. Ennek oka egyrészt a British Library Kölcsönzési Részlegének (British Library Lending Division, BLLD) domináns szerepe volt, másrészt az a hiedelem, hogy csak a szolgáltatás díja emészt föl pénzt. Amikor azonban a BLLD nagymértékben föl emelte szolgáltatási árait, egyes kölcsönzők meghamisították a kéréslapokat, hogy saját kiadásaikat ezzel csökkentse, de ez persze a BLLD-nek és más könyvtáraknak okozott többletkiadást.

Ez készítette a BLLD Tanácsát (Advisory Committee) egy vizsgálat indítására, amely a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatos minden költséget számba vett. A Tanács kíváncsi volt arra is, hogy a BLLD kéréslapjainak árán kívül vannak-e még rejtett költségei a könyvtárközi szolgáltatásoknak a kérő vagy a küldő könyvtárban.

Nagy-Britanniában három csatornája van a könyvtárközi kölcsönzésnek:

1. a BLLD-n keresztül,
2. a területi könyvtári irodákon keresztül,
3. két könyvtár közötti közvetlen kapcsolat által.

Az ország könyvtárközi kölcsönzésének háromnegyedét a BLLD bonyolítja le, a többi kérésen a másik két típus fele-fele arányban osztozik.

A vizsgálatot reprezentatívnak szánták, így a BLLD-t, egy területi könyvtári irodát, három egyetemi könyvtárat, egy megyei és egy ipari könyvtárak választottak ki arra a célra, hogy adatot gyűjtsenek a könyvtár összes ilyen jellegű költségéről, az 1981-es állapotnak megfelelően.

A cél és a módszerek

A vizsgálat célja az volt, hogy összehasonlítsa a három különböző csatornán lebonyolított kölcsönzések költségeit, és fényt derítsen a könyvtárközi kölcsönzés összköltségeire.

Különbséget tettek azok között a költségek között, amelyek egy-egy adott könyvtárat érintenek, és azok között, amelyek a teljes könyvtári hálózatot terhelik.

A könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó személyzet fizetésén kívül pl. a következő kiadásokat figyelték minden könyvtárban: papíráru, BLLD-kérőlapok, csomagolás, posta, telefon, telex, felszerelések stb. A bevételeket is jegyezték.

Költségek

Ami a kérő könyvtárak költségeit illeti, a BLLD-n keresztül várt kérések átlagárai: egy teljesített kérés kb. 2,43 fontba, egy nem teljesített 0,47 fontba kerül. (Ez magába foglalja a BLLD-kérőlap árát is.)

Ha területi könyvtári irodákhoz fordulunk, egy lelőhely-információ telexen 0,58 fontba, telefonon pedig 0,88 fontba kerül.

A közvetlenül más könyvtárhoz (kivéve a BLLD-hez) küldött kérések átlagárai: 2,84 font a teljesített, 0,68 font a nem teljesített kérés költsége.

A küldő könyvtárak költségeihez a közvetlenül más könyvtárakból érkező kérések teljesítési költségei tartoznak. A fénymásolatoknál van némi haszon (0,07 font küldeményenként), de a kölcsönküldemények és a ki nem elégíthető kérések költséget jelentenek (0,42 ill. 0,71 font).

A területi könyvtári irodák költségei a bibliográfiai adatok ellenőrzéséből és a lelőhely felkutatásából tevődnek össze. A postán, telexen vagy kis részben telefonon érkező kérések teljesítésének átlagköltsége 30 penny körül van.

A BLLD költségeinek vizsgálata során az derült ki, hogy a fénymásolati küldemények egyenként 0,15 font haszonnal járnak, de a kölcsönküldeményekre és a ki nem elégíthető kérésekre ráfizetnek (0,25 ill. 1,65 font).

A teljes költségek a kérés teljesítésében részt vevő összes könyvtár költségeiből adódnak össze (a legolcsóbb